

วิวัฒนาการของศิลปะอินเดียแบบอมราวตี

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล
(ต่อจากนิตยสารศิลปากร เล่ม ๒ ปีที่ ๑)

๓. ลวดลายอื่น ๆ

ภาพสลักจำนวนหนึ่งที่อมราวตีไม่มี
ซึ่งลวดลายที่วิวัฒนาการสืบเนื่องต่อกันไปเช่นรูป
สถูปจำลอง โตรณะจำลอง ฯลฯ หรือลวด
ลายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างกะทันหัน
เป็นต้นว่าบัลลังก์หรือกุฎ ด้วยเหตุนี้ภาพ
จำหลักเหล่านี้จึงคล้ายกับว่าไม่อาจกำหนด
อายุได้ แต่ลวดลายอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่บนภาพ
จำหลักเหล่านี้เป็นต้นว่า เครื่องประดับ
ทรงผม เครื่องแต่งกาย ฯลฯ ก็มีอยู่เช่น
เดียวกับบนภาพสลักอื่น ๆ และอาจทำให้
เกี่ยวข้องโยงไปถึงลวดลายที่มีวิวัฒนาการ
ได้ นอกจากเครื่องประดับ ทรงผม และ
เครื่องแต่งกายเหล่านี้ก็มีอยู่เช่นเดียวกัน
บนภาพจำหลักตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่ง
เก่ากว่าหรืออยู่ในสมัยเดียวหรือหลังกว่า
อมราวตี เป็นต้นว่าที่การหุค สาณูจิ มธุรา
นาการชุน โคนทะ ฯลฯ อาจยังลวดลาย
ต่าง ๆ เหล่านี้ ภาพจำหลักในศิลปะแบบ
อมราวตีซึ่งในชั้นแรกคล้ายกับว่าไม่อาจ
กำหนดอายุได้ ก็ยังคงจัดอยู่ใน “สายแห่ง
ระยะเวลา” ได้เช่นเดียวกัน

เครื่องประดับ ทรงผม และเครื่อง

แต่งกายที่อมราวตีไม่อาจกำหนดอายุได้
โดยลำพังของตนเอง ในแต่ละกรณีเป็นต้น
ว่าสร้อยคอ ต่างหู ผ้าโพกหัว ฯลฯ สิ่ง
เหล่านี้ย่อมแตกต่างกันเอง และ
เมื่อเราพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ก็จะได้เห็น
ว่าความแตกต่างเหล่านี้ไม่ได้มาจากรูปร่าง
ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กละน้อย
หรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างทันทีทันควัน
สภาพทางสังคมของแต่ละบุคคล การแสดง
เครื่องประดับเหล่านี้แต่ละแห่ง รวมทั้ง
ความคิดอ่านและสมันิยมโดยเฉพาะเกี่ยว
กับเครื่องแต่งกายของปฤชนธรรมคาทำให้
มีความแตกต่างเช่นนี้ แต่ถ้าเรานำเอา
ลวดลายเหล่านี้ไปพิจารณาร่วมกับลวดลาย
อื่น ๆ อย่างที่กล่าวมาข้างต้น เครื่อง
ประดับบางชิ้น ทรงผมบางแบบ และรายละเอียด
บางชนิดของเครื่องแต่งกายก็อาจ
ให้ความช่วยเหลืออย่างสำคัญในการจัด
กำหนดอายุเวลาของภาพสลักที่อมราวตี

เครื่องประดับ

สำหรับเครื่องประดับนี้ จากรูปสตรี
เราอาจพิจารณาได้ถึงสร้อยคอที่ห้อยตกลง

มาหว่างถัน กำไลชาก้านขด ถุงเท้าและ
กำไลเท้า สำหรับบุรุษก็มี สร้อยคอ
ซึ่งพาดอยู่บนบ่า และสายธูรา (ยัชโญ-
ปวีต) พาดจากบ่าไปยังหัวเข่าซึ่งสวมทั้ง
บุรุษและสตรี

สร้อยคอที่ห้อยตกลงมาหว่างถัน
(รูปที่ ๖๗)

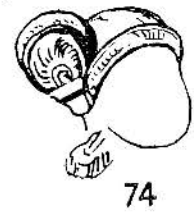
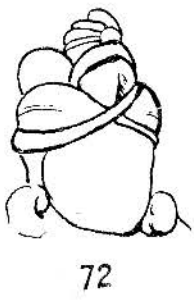
สร้อยคอแบบนี้ประกอบด้วยสร้อย
ไข่มุก ๑ หรือ ๒ สายและห้อยตกลงมา
หว่างถัน ลักษณะนี้เป็นลักษณะสำคัญ
สร้อยคอแบบนี้ไม่เคยมีที่ภารตหรือที่ซีก-
คัยเปตะ แต่ที่สาญจี สถูปที่ ๑ และ ๓
ส่วนใหญ่ของรูปสตรีก็สวมสร้อยคอชนิดนี้
ห้อยตกลงไปหว่างถัน สร้อยคอแบบนี้ก็มี
ปรากฏที่มถุราอีกและมีอยู่บนรูปสตรีคือเส
ที่ททรรคัญก (Didargañg) ซึ่งอยู่ร่วมสมัย
เดียวกับมถุรา

ที่อมราวตี สร้อยคอแบบนี้สวมโดย
เทพธิดาซึ่งนั่งอยู่ใต้ลายพวงมาลัยขนาด
ใหญ่บนทับหลังของรัวบนดิน (รูปที่ ๓๐)
ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวพันระหว่าง
ภาพสลักแผ่นนี้กับภาพสลักที่ประคตสถูป
สาญจี นอกจากนี้สร้อยคอแบบนี้ไม่เคย
ปรากฏมีอยู่ในภาพสลักที่นาการชุนโกณฑะ
หรือในภาพสลักที่อมราวตีซึ่งมีลวดลาย
เครื่องประดับที่เจริญแล้ว

กำไลชาก้านขด (รูปที่ ๖๘)

ในบรรดาเครื่องประดับที่อมราวตี
กำไลเท้าเป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีอยู่เสมอ
แก่รูปสตรี

กำไลเท้าแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ
แบบหนึ่งเป็นห่วงใหญ่หนัก สวมวงเดียว
หรือ ๒ วงซ้อนกัน อีกแบบหนึ่งเป็นกำไล
ชาก้านขดซึ่งบางครั้งก็สูงขึ้นไปจนถึงหัวเข่า
กำไลชาก้านขดนี้บางครั้งก็มีรูปเป็นห่วง
ซ้อนกันเข้ามาแทนที่ ในศิลปะโบราณแบบ
ภารตและสาญจี กำไลชาก้านขดนี้มีอยู่
เสมอ บางครั้งก็สวมพร้อมกับห่วงใหญ่
อีก ๑ หรือ ๒ วง กำไลชาก้านขดหรือ
ห่วงซ้อนกันนี้มีอยู่เช่นเดียวกันในภาพสลัก
ที่อมราวตีซึ่งเกี่ยวข้องกับลวดลายที่เฟื่องเจริญ
อยู่ในขั้นต้นหรือเจริญไปแล้วเพียงเล็กน้อย
เป็นต้นว่าในแผ่นภาพสลักที่แสดงลายพวง
มาลัยแบบแรก (รูปที่ ๓๐) เทพธิดาซึ่งนั่ง
อยู่ภายใต้ลายพวงมาลัยนั้นก็สวมกำไลชาก้าน
ขดและในภาพอีกแผ่นหนึ่งซึ่งที่ตอน
ล่างมีลายเวทีกาจำลองในแบบที่เจริญน้อย
ที่สุด (รูปที่ ๑๐) รูปสตรีก็สวมกำไลชาก้าน
ขดเช่นเดียวกัน กำไลชาก้านขดวง
เดียวหรือประกอบด้วยห่วงใหญ่ ๆ ก็มี
ปรากฏอยู่เช่นเดียวกันในภาพสลักที่มี
ลวดลายค่อนข้างเจริญขึ้นแล้ว เป็นต้นว่า
ในภาพหนึ่งกำไลชาก้านขดก็มีอยู่ในภาพ

ซึ่งมีรูปโตรณะจำลองที่มีปลายทับหลังเป็นรูปคล้ายกับท่อเอาไว้ และในอีกภาพหนึ่งกำไลขาเก้าอี้ก็มีอยู่พร้อมกับลายเก้าอี้ที่ประกอบทั้งลายใบไม้และดอกไม้ แต่ในภาพสลักซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับภาพสลักที่นาการชุนโกณฑะ กำไลขาเก้าอี้คนก็จะต้องมีห่วงมาประกอบอยู่ด้วยเสมอ ดังนั้นกำไลขาเก้าอี้คนจึงอาจทำให้คิดได้ว่าเมื่อไม่มีห่วงใหญ่มาประกอบแล้ว ภาพสลักแผ่นนั้นคงอยู่ในสมัยต้น ๆ

ตุ้งเท้าและกำไลเท้า (รูปที่ ๖๕)

รายละเอียดของเครื่องประดับอีกแบบหนึ่งซึ่งอาจใช้เป็นเครื่องกำหนดอายุเวลาและเครื่องเชื่อมติดคือตุ้งเท้าชนิดหนึ่งซึ่งแสดงโดยลายเส้นเฉียงตัดกันและมีกำไลเท้าประกอบเป็นรูปห่วงใหญ่ ๑ หรือ ๒ วง ตุ้งเท้าเช่นนี้ไม่เคยปรากฏในภาพสลักที่ถาวรุต สาณฺจี้ หรือมธุรา แต่มีอยู่เสมอในภาพสลักที่นาการชุนโกณฑะและที่อมราวตีซึ่งภาพสลักนั้นมีลวดลายนี้เจริญแล้ว เป็นต้นว่าลายใบไม้เป็นขอ รูปโตรณะจำลองที่ประกอบด้วยเสากลม ฯลฯ ดังนั้นตุ้งเท้าจึงอาจทำให้กำหนดได้ว่าอยู่ในสมัยหลัง บางครั้งตุ้งเท้าเมื่อปรากฏอยู่บนภาพสลักที่หักซึ่งไม่มีลวดลายอย่างอื่นเหลืออยู่ ก็ยังทำให้เชื่อได้ว่าภาพนั้นไม่ได้อยู่ในตอนต้นของศิลปะอมราวตี นอก

จากภาพหญิงคนหนึ่งที่กำลังคุกเข่าอยู่ในภาพสลักนั้นก็มีสวมหมวกเล็ก ๆ ซึ่งประดับด้วยเพชรพลอย ทรงผมแบบนั้นมียุคเสมอที่นาการชุนโกณฑะ

สร้อยคอซึ่งพาดอยู่บนบ่า (รูปที่ ๗๐)

สร้อยคอแบบนั้นบุรุษเป็นผู้สวม แต่ก็มีสตรีสวมบ้าง เป็นต้นว่าในภาพสลักบนงาช้างซึ่งซุกค้นพบที่เมืองเบครามในประเทศอาฟกานิสถาน และบางครั้งก็มีปรากฏอยู่ที่เมืองมธุราด้วย ที่อมราวตีสร้อยคอแบบนี้เป็นสร้อยไข่มุกสายเดี่ยวพาดมาจากบ่าข้างหนึ่ง สร้อยคอเช่นนี้และการสวมแบบนั้นไม่เคยปรากฏที่ถาวรุตหรือที่สาณฺจี้ แต่มีปรากฏที่อมราวตีพร้อมกับลวดลาย เป็นต้นว่าโตรณะจำลองหรือสถูปจำลองที่วิวัฒนาการไปมากแล้ว สร้อยคอแบบนั้นมียุคเสมอที่นาการชุนโกณฑะและมีหลายเส้น อย่างไรก็ตามในภาพสลักแผ่นหนึ่งซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ แนว บุคคลซึ่งอยู่ ๒ ข้างบัลลังก์ทำสิ่งหักสวมสร้อยคอแบบนั้น ซึ่งหมายความว่าสร้อยคอแบบนั้นได้ปรากฏขึ้นเป็นพิเศษก่อนศิลปะแบบสุดท้ายของอมราวตีด้วย

สายธูราพาดจากบ่าไปยังหัวเข่า (รูปที่ ๗๑)

ศัพท์ภาษาสันสกฤตเรียกสายธูราว่า "ยัชโญปวีต" และเป็นสิ่งที่สวมได้ทั้ง

บุรุษและสตรี ที่อมราวดีสายธุวานันปรากฏ
อยู่บนภาพสลักซึ่งประกอบด้วยลวดลายที่
วิวัฒนาการไปอย่างมากมาย สายธุวานันไม่เคย
ปรากฏบนภาพสลักในศิลปะอินเดียสมัย
โบราณ แต่มีอยู่บ่อยๆ ในศิลปะแบบคุปตะ
และปัลลวะ ดังนั้นจึงเป็นเครื่องหมายแห่ง
ระยะสุดท้ายของศิลปะแบบอมราวดี

ทรงผม

ทรงผมบุรุษ

ผ้าโพกศีรษะในประติมากรรมแบบ
อมราวดีมักมีอยู่แก่รูปเทวดา พระเจ้า-
แผ่นดิน เจ้าชาย และอำมาตย์ ผ้าโพก
ศีรษะนี้มีหลายแบบ และเราอาจกำหนด
อายุเวลาได้จากขนาดของผ้าโพกศีรษะรวม
ทั้งตำแหน่งของผ้าบนศีรษะยิ่งกว่าวิธีโพก
ในศิลปะโบราณที่การหุ้ดและสามัญ
ผ้าโพกศีรษะทั้งใหญ่และสูงพันรอบ
ศีรษะ แต่ที่นาการชุนโกณฑะ ผ้าโพก
ศีรษะนี้เล็ก สวยงาม มักเผยให้เห็นผม
และบางครั้งก็ไปห้อยอยู่ข้างๆ ที่อมราวดี
ผ้าโพกศีรษะยังคงมีรูปร่างหน้าพอใช้และ
ใหญ่คล้ายกับที่การหุ้ดและสามัญ แต่ก็มี
ผ้าโพกศีรษะที่มีขนาดเล็กลงและมีลักษณะ
คล้ายกับที่มถุราและถาการ์สด้วย คือเป็น
ผ้า ๒ ชายไขว้กันที่หน้าผากและมีชายผ้าผูก
เป็นรูปคล้ายเห็ดอยู่ข้างบน (รูปที่ ๗๒)
นอกจากนี้ก็มีผ้าโพกศีรษะขนาดเล็กมาก

เผยให้เห็นผมคล้ายกับที่นาการชุนโกณฑะ
ผ้าโพกศีรษะแบบหลังนี้ปรากฏอยู่บนภาพ
สลักที่อมราวดีซึ่งมีลวดลายที่วิวัฒนาการ
ไปถึงขั้นสุดท้ายแล้วด้วย

ผ้าโพกศีรษะทั้งใหญ่และเล็กย่อมมีชาย
ผ้าผูกเป็นปมรูปร่างต่างๆ กัน ปมแบบที่
เราอาจกล่าวถึงได้ก็มี แบบรูปเห็ดมีผ้า
๒ ชายไขว้กันอยู่ข้างหน้า (ดังที่กล่าวมา
แล้ว) และแบบชายผ้ารูปใบไม้ปลายแหลม
ตั้งตรงขึ้น (รูปที่ ๗๓) ผ้าโพกศีรษะแบบ
หลังนี้มักมีขนาดเล็กและผูกแนบอยู่กับ
ศีรษะ ภายในชายผ้ารูปใบไม้หน้าก็มี
ลายเส้นเฉียงตัดกัน ลายเช่นนี้มีอยู่ภายใน
รูปกุฑู (รูปที่ ๖๕) และบนเส้าจำลอง
(รูปที่ ๖๕) ดังกล่าวมาแล้ว ชายผ้ารูป
ใบไม้มีอยู่เสมอที่นาการชุนโกณฑะและ
มักมีลายเส้นใบอยู่ภายใน ผ้าโพกศีรษะ
แบบนี้ไม่เคยปรากฏเลยในศิลปะโบราณที่
การหุ้ดและสามัญหรือในศิลปะแบบมถุรา
ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะสำคัญ
ในตอนปลายของศิลปะที่อมราวดี

อาจกล่าวได้ถึงผ้าโพกศีรษะอีกแบบ
หนึ่ง คือผ้าคาดศีรษะแคบๆ (รูปที่ ๗๔)
มีเครื่องประดับอยู่ทางด้านข้างเป็นรูปครึ่ง
วงกลม ผ้าโพกศีรษะแบบนี้ไม่เคยพบที่
อมราวดีพร้อมกับลวดลายที่เพ็งเจริญเลย

(ยังมีต่อ)